

НАЦІЯ В ПОХОДІ

NATION IM AUFBRUCH

Орган
української державницької думки

На правах рукопису.

НАЦІЯ В ПОХОДІ

двотижневик, орган української державницької думки

Видає В. Кужим, Bln.-Zehlendorf, Kirchstraße 4, Tel. 85 20 51

Редагує Колегія.

вшиток 14—15.

Берлін, 1—15. листопаду 1939

З м і с т :

Ген. М. ОМЕЛЯНОВИЧ-ПАВЛЕНКО: Трьохтижнева кампанія німецько-польська в р. 1939.

Проф. Е. САКОВИЧ: Що діялось напередодні війни у Франції?

С. ВЕРЕС: „З Летенди Гір“

А. ЗГОРЯНИЧ: Anno Domini

ЮРІЙ КОСАЧ: Лосенко, вольний мистець (З роману)

Б. КАТАМАЙ: 1 листопада у латері

БОРИС ГОМЗИН: Ієрархічна залежність Української Церкви.

кю: До проблеми імперіяльного комплексу Росії

бк: Найновіші публікації про Україну в німецькій мові

Наші втрати

З хроніки українських земель

Від редакції й адміністрації

Ц і н а 25 RPF.

NATION IM AUFBRUCH

Halbmonatschrift der ukrainischen nationalen Staatsideologie

Herausgeber: W. Kujim, Bln.-Zehlendorf, Kirchstrasse 4, Telefon 85 20 51

Redigiert vom Ausschuss.

НАЦІЯ В ПОХОДІ

NATION IM AUFBRUCH

ОРГАН УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ДУМКИ

Генерал М. ОМЕЛЯНОВИЧ-ПАВЛЕНКО

Трьохтижнева кампанія німецько-польська в р. 1939

(Кожна армія має чорні дні, але здорові соціально й мілітарно національні організми у хвилі небезпеки видадуть із свого нутра нові ресурси боротьби).

Всюди є своя прелюдія — і в міжнародному двобою є фаза, коли сторони, передбачаючи, що є питання, які за „зеленим столом“ не до розв'язання — завчасно працюють, з напруженням всіх сил, на витворення доброго вихідного становища для своїх боєвих ресурсів.

Дипломат (кон'юнктура), політик (творення морального й фізичного потенціалу війн) і стратег співпрацюють та витворюють ті бази, на яких стратег далі творитиме національну воєнну доктрину, зглядно й оперативне кредо.

Так було й у випадковій останнього німецько-польського конфлікту. Очевидячки, кожна сторона змагалася певними гаслами здобутися на динаміку свого національного організму; — кожний з партнерів хотів широкі уникнути війни на два фронти; — кожний шукав можливостей аби свою тяжку індустрію надійно забезпечити від набігів „модерної кінноти“ (панцерів дивізії) та „небесного вогню“ (летунства); — кожний розумів, що модерна техніка не для анальфабетів, — не для держав з поліційними системами. Проте від слова до діла існує колосальна дистанція; багато що стає на перешкоді, особливо в державах демократичних.

Хто із двох сторін в цих змаганнях виказав себе майстром, а хто дилетантом — сьогодні говорити вже не приходиться.

* * *

Історія цих змагань повчальна.

З німецького боку дослідувач відчуває національну дисципліну (правду сказано, що в нашу добу перед народами постав-

лено дилему: дисциплінуватися або вмерти), характерну німецьку методичність, докладність, — замилювання до технічних уладжень, завжди стремління розгадати, що „з нового“ буде оправду перспективним і все це поруч з методичним вирівнюванням справ на різних політичних операційних напрямках і т. п. Зрештою до дня 1. 9 39, коли з наказу Канцлера Райху, що був для вояцьких мас носієм минулих бовчих традицій, а водночас і людиною, що принесла нації нові ідеали, буде проголошено військовий стан, — Німеччина приходить приготованою до двобою з ворогом, якого вчас штучно сепаровано від яких-будь допомогових акцій, т. зв. нотаріяльних спільників. Така була загальна, вдячна для німецької армії, ситуація, коли вперше прийшли в рух німецькі боеві мотори (летунство, моторизовані відділи), аби звести на нівець діло оборони Польщі.

Що ми спостерігали по другому боці? Польща, зроджена Версалем, починаючи з другого дня свого народження, освідомлюється в тому, що вічно між „молотом“ (Німеччина) і „ковалом“ (Москва) маневрувати їй не пощастить — особливо, коли політичні (Галичина, Вільно, Данції і т. п.) й стратегічні успіхи за добу 1918—20 р.р., „Чудо над Віслою“, яке, до речі, без місцецької заслони, що її витворили для розбитої під Києвом польської Армії — українські, козацькі й білоруські війська та розбиття Буденного під Замостям і сильної XIV совет. армії на Дністрі (обидва факти — діла українських військ*) відродили у польських політичних колах апетит до створення держави від „моржа до моржа“.

Старий маршал Польщі, що 1926 року знов узяв долю свого народу до своїх реалістичних рук, дав Польщі вповні конкретну політично-стратегічну ситуацію, й Польща зідхнула вільніше; коли щось позитивне в напрямі діла оборони Речі Посполитої Польської й було зроблено, то саме в цю фазу її державного існування. Вмер Пілсудський й знов почалася метушня, а так прийшло до доби імпровізацій та змагань справу чинности на Сході пристосувати до цілком відмінної західньої ситуації (особливо, коли взяти під увагу конфігурацію кордонів, що ставила відразу польські боеві групи в невідгідну обстановку для розпочаття офензивних операцій).

* * *

Зважимося тепер найти розгадку блискучого поступу німців у цій війні, — надзвичайно короткій, а водночас такій активній.

Те, що німці добрі вояки, не приходить підкреслювати, але мені здається, що вони мають саме ті властивості, які в наш вік мотору, радіо, електрики, летунства, газотехніки й інших технічних винаходів — особливо будуть на місці, — особливо коли згадати, що всі ці сили ще в стадії свого зростання й далеко ще не в апогеї свого розвитку.

*) Твори генерала Л. Форі. Париж. Реценз. „Укр. Вісти“ 9. VI. 37.

Всі студіюють їх, але не так докладно, а це саме дав німцям можливість до своєчасних синтетичних висновків та для переходу від слів до діла. — Так було після русько-японської війни, так сталося й після світової.

До того ж техніка любить інтелігентні руки, вона не для анальфabetів. Техніка дасть результати, коли й теренні й атмосферичні умовини будуть узгляднені.

Техніка потребує матеріялу, комунікації, докладних, до деталі продуманих моментів репараційних, — техніка тендітна.

Техніка добра лише в руках характерних вояцьких постів та які свідомі ролі часу в бою (авторитативність — контра демократичности).

Коротко, хто знає німецьку духовість, той погодиться з нами, що німці зроджені для війни в сучасних умовинах.

У німців було завжди серйозне відношення до озброювання своїх вояків (водити на бій, а не на убій), особливо це осягнуто ними тепер: їх військо вийшло на війну з добрим „Мечем“ і надійним „Щитом“.

Противно до доктрини, що панувала до світової війни у всіх світових більших арміях („лише наступ“), тепер німці йдуть до бою з доктриною, що і в наших умовинах і офензива й оборона мають право на життя, — приказом тут є по старому обставини.

На Заході вони прикрилися надійним щитом (Зігфрідова лінія й за компетентними замітками французького генерала Дюваля має багато переваг перед Мажінотовою. *Journals des Débats*, p. 1938). Італійський журнал „Іллюстраціон“ за минулий місяць приніс схемку з визначенням обох скріплених ліній, саме ділянку від Люксембургу на південний Схід на 200 км.). В той час на Сході їх меч виказує себе добрим (і відповідно сильним, як і рухливим) у чистому полі, так і супроти скріплених після останнього слова техніки ворожих позицій (аджеж і Модлін і позиції на півночі були не погані).

Експлоатація цих модерних апаратів боротьби, як видно, була доручена офіцерському корпусові з мистецькими руками, бо не в це легким використати зручно й з максимальною швидкістю сучасно все те, на що багаті тепер моторові й панцирові дивізії або звичайні Лінійні дивізії — чого то до них не входить тепер, як елемент!

Потрібна для того велика інтелігенція, практика й передбачливість, а головне глибоке розуміння кожного роду військ зокрема, а всіх їх разом (лінійна дивізія не в механічне з'єднання родів військ) з боку командного складу молодшого, середнього й вищого, а це могло статися лише як результат завчасного, методичного вишколу. (Тепер, як ніколи, буде доцільним пригадати собі тезу Наполеона: „армія, розбита на війні, розбита ще вдома“ ...).

* * *

Тепер кілька слів про самі операції. Начальна команда, як це було сказано вище, своєю співпрацею з політикою вигворила добрі умовини для ведення війни. (З одним ворогом, інші були поставлені в позицію глядачів, коли нищили їх союзника).

А прославлене ще за світової війни німецьке летунство під веденням маршала Герінга за першу малу кількість годин війни диспропорцію в обстановці (комунікації, зв'язки, матеріальні частини) моралі й ресурсах (майже знищення польського летунства) так поглибило, що для поляків справа оборони була напросто страченою тим більше, що стосовною жертвою стало гро ворожих сил: апарат боротьби поляків був уже велетень без голови й добрих ніг.]

За добрим початком наступили операції, які розпочалися впадом до живого ворожого армійського організму німецьких панцирових дивізій й які впрост безкарно понищили вороже припілля

Тяжко собі уявити більшу злагодженість більших воєнних німецьких груп, які розгорнулися на колосальному фронті, в п'яти групах від Східньої Прусії (починаючи), через коридор, Познань, Шлезьк аж до південного Карпатського узгір'я кінчаючи, додамо, що це сталося в найостанній момент (мотор, багатство добрих рокирочних шляхів дозволили командуванню цю розкіш). Розгорнулися й пішли до концентраційного наступу, все вживаючи (завдяки методично продуманій моторизації військ та знанню стану місцевих комунікацій) методів славнозвісних і невмирущих (Канни).

Між 1—7. IX. фактом стають прорив німцями Млавських позицій й 2 малих „Танненберги“ : в коридорі та на півдні, в польському Краківському індустріальному районі. Ці успіхи творять для німецького В. Командування основу для вже рішального, в Познансько-Варшавському Радомському районі, Танненбергу. В дні 11—12. IX. — картина ясна: великі польські групи біля Кутна на Бзурі, завдяки успішному наступові нім. військ на напрямі Ченстохов—Радом і появі Східньо-Пруської німецької армії в Завислі і Забужжі оточені, й марні будуть зусилля польського генералітету виправити таку скомпліковану ситуацію, як спробами розірвати блокаду, так і наступаючи з глибини (на півдні й центрі). — Чорний день польської армії був докраним фактом. (3-й тиждень).

Сотні тисяч полонених та безліч трофеїв стають для армії III. Райху — справедливою нагородою.

Отже добра прелюдія — добра акція на витворення вихідної оперативної ситуації (летунство).

Та мистецька експлоатація комскладом могутньої модерної зброї, яку було виготовлено для армії німецькою індустрією, одержала справедливу нагороду. Ця кампанія затвердила за німцями стару славу добрих вояків, — піднесла в армії віру до політичного й технічного проводу Німеччини.

* * *

Від „чорних днів“ у військовій справі ніхто не може встергтися; питаємося — чи можлива була тут направа, подібно тому, як її перевів, програвши бій на кордонах, славний маршал Жофр?

Рішуче, ні; передовсім і німці були не ті, бо вони вийшли на поле бою приготівані й духово й матеріяльно краще, ніж в р. 1914; їх „щит“ на західньому фронті фунгував надійно, а „модерний німецький меч“ був таких якостей, що ніщо йому не могло ставити опору (прорив Млавських позицій — важний факт!), а зіграність наземних сил (панцерових зокрема) й летунських була така знаменита, що випадкові було лише-но зовсім мало місця.

Натомість великанство в стратегії потягло за собою у поляків великанство в тактиці (без тактичних успіхів немає стратегічних, наше суспільство часто їх недооцінює, числячи, що добрий стратегічний план то вже все?!). Не числилося в польському таборі зовсім і з тим, що навіть у найкращих досвідчених армій успіх часто-густо буває вислідом серії боїв, в яких наступ відступ, оборона, контр-наступ тягнуться чергою аж до того, коли боеве щастя нарешті схилиться на чийсь бік. (Приклад, скажимо, бої за Лодзь в 1914 р.).

З апаратом, приготівленим для офензиви на східньо-європейських теренах, польська армія була штучно наставлена, бо офензива на Західньому фронті, де й квантитативно й квалітативно диспропорції сил були вражаючо для неї невивідні.

До того ж (певно з мотивів дипломатичних тут забулося, що переможця не судять), польське зверхнє ведення не ризикнуло першим на боеві кроки й через те, за активністю німецького летунства й панцерових дивізій, робить заповіджену офензиву впрост стратегічною авантюрою. Отже в перспективі лишалася „Марна Жофра“, яка могла мати місце лише через те, що франц. армії відступали дисциплінованими, взаємопов'язані, а з відходом творили вигідну для себе конфігурацію боевих ліній, набували знов свою боеву елястичність навколо сильних опірних пунктів.

Тут нічого подібного не мало місця: ні обміркованої системи скріпленя, ні ідейного, за браком зв'язку, маневрування, ні доцільної моральної і матеріяльної репарації самих частин військ.

В такій ситуації марно було чекати на „Марну“. Польська армія зажила повністю свої „Чорні дні“.

Виступ на арену двобою Червоної Радянської армії лиш прискорив агонію, змусив політичне й стратегічне керування Польщі вибрати собі за останній шлях, лишений для нього ворожою волею, Румунський кордон (Заліщики).

Немає сумніву, що при іншій обстановці — бої на Схід від Бугу—Вісли мали б інший характер, якби Польська армія не була тоді вже в моральнім розкладі (колосальні трофеї показують, що було чим битися). Про Червону армію СРСР в редакції р. 1939 було б передчасним робити висновки.

* * *

На заключення. У нас на Батьківщині є прислів'я: Не той козак, що перемиг, а той, що вивернувся. Чи не є те, чого ми наочні свідки, прекрасною ілюстрацією до нашого прислів'я?

Об'єднавшись біля ідеї, німецький нарід на чолі з своїм вождем, оточений досвідченими співробітниками всіх трьох творчих національних секторів: Політичного, Господарчого й Військового, йде від однієї перемоги до другої... Безмежна любов до батьківщини яка в Німеччині доведена до культу, зробила те, що, зревідувавши своє й чуже, німці виходять на нову боротьбу народів ще більше підготовлені, ніж це було в році 1914.

Події йдуть таким темпом, що перспективи не заставляють на себе довго чекати.

ПРОФ. Е. САКОВИЧ

Що діялося напередодні війни у Франції?

Сучасний склад та рух населення. Зміна вартости франка. Индекс споживчих річовин. Соціяльне законодавство — зміна та вплив на загальний устрій життя. Причини упадку Франції.

Після світової війни, безперечно, Франція була на чолі всієї Європи та командувала всіми справами, бо Росія та Австро-Угорщина зникли. Вона мала найліпше та найкраще озброєне військо, вона мала таких сильних духом та любов'ю до батьківщини людей, як Клемансо, Пуанкаре. Її гегемонія породила острах у її найближчого спільника — Англії. Бо Англія залишається Англією з провідною думкою її політики: „немає вічних спільників, немає вічних ворогів, вічні тільки наші інтереси, за які ми поперед усього повинні дбати“. Політика Англії егоїстична. Хоч північна частина Франції була зруйнована, але та страшна контрибуція, яку наложено на Німеччину, давала можливість швидко та ще краще відбудувати її. Напр., в залізничних справах Німеччина негайно передала Франції 5000 кращих паротягів та 125000 вантажних вагонів. Годі було б перераховувати все, що Німеччина віддала та повинна була віддати. Німці дійсно були виснажені і матеріяльно й духово. Пройшло майже 20 років.

Кількість населення	1870	1937
Франція	38 міл.	42 міл.
Німеччина	40 „	67 „

Тепер у Франції б'ють на сполох, бо кожного дня вмирає приблизно на 100 душ більше, ніж народжується. Цебто кожного дня, населення Франції зменшується на 100 душ. З двадцяти мільйонів працюючого населення Франції приблизно 12 міл. припадає на нижчий шар та біля 8 міл. на середній. В 1892 році у Франції

було 5702752 сільськогосподарчих хуторів (ферм), в 1936 лише 3824430. В 1876 р. кількість народжених була 1022000, а в 1936 — 630000!

Кажуть, що вартість грошей — це барометр політики, наколи ж це так, то справа Франції стоїть кепсько.

25.—				
20.—				
15.—				
10.—				
5.—				
0.—				
Запаси зо- лота в Banque de France	ФРАНК ПУАНКАРЕ 20 сант. золота	ФРАНК ОРЮЛЯ 13—14 сант. золота	ФРАНК БОННЕ 10—11 сант. золота	ФРАНК МАРШАН- ДО 8 1/2 сант. золота
так само зменшилися	червень 1928	жовтень 1936 до червня 1937	червень 1937 березень 1938	квітень 1938
	жовтень	1931 р.	5260 тов	золота
	березень	1938 р.	2160 тон	золота

Стабілізація франка — це була одна з найголовніших турбот всіх міністерств. Звичайно, кожен міністр фінансів повинен бути оптимістом, захищати свої проєкти та вірити в те, що вони дадуть добрі наслідки. Франція не належить до тих країн, де міністр фінансів може сказати: „дайте мені добрий врожай і я вам дам добру політику“. Франція повинна собі випрацювати добру політику поперед усього з'єднанням всього громадянства, збільшенням та поліпшенням праці. Безґрунтовий інтернаціонал ніколи не дасть в кінці кінців ніяких позитивних наслідків. Спекуляція у Франції була остільки поширена, і то найнижча, підла спекуляція, яка підривала франк, що уряд повинен був утворити окремих фонд в 10 мільярдів франків для підтримання франка. Розпорядження ці не підлягали жодному контролю і не оголошувалися. В такій країні, як Франція, це був досить ховзкий шлях. Пригадаймо хочби аферу Стависького. Український жид (народився в Слобідці під Києвом), людина без жодної освіти, почав свою діяльність, як „щасливий“ грач в різних гральних домах, а закінчив тим, що зробив всяких шахрайств-швиндлів аж на 700 мільйонів франків. Цей процес-

скандал скомпромітував найголовнішу партію радикал-демократів. Щоб якось відвернути увагу суспільства, вони зробили дуже небезпечний крок: створили спілку з соціялістами та утворили так званий „front populaire“. Прийшов до влади цілком соціялістичний кабінет на чолі з лідером соціялістичної партії Л. Блюмом (звичайно, жидом). В той час, як попередні кабінети мали приблизно 17 чоловік, Леон Блюм поширив свій кабінет до 35 членів. За 68 літ існування третьої республіки було 118 різних кабінетів. Всякі були, були й невдалі й мало діяльні, але таких самохвалів, таких демократичних брехунів не було: „Ми утворимо нову еру, ми принесемо щастя та добробут для всіх“, — зовсім так, як на прилюдних мітингах в 1917 році. Блюм провів дуже багато усяких законів та реформ. Вони торкалися різноманітних питань: реформа емісійного банку, колективний договір, 40 годинний тиждень праці, обов'язковий арбітраж, фінансова реформа, питання про девальвацію і т. інше. Реформи, які робилися, це реформи, які інспірувалися марксизмом, які не мали жодних реальних підстав у житті. Всі вони були складені наспіх, не були глибоко продумані і в житті викликали багато непорозумінь та ускладнень.

Які головні функції уряду? 1) Керувати розподілом сум, що одержуються поплатниками податків. 2) Уряд повинен управляти та охороняти порядок. 3) Уряд повинен охороняти та забезпечувати кордони держави.

Прийхід до влади кабінету „front populaire“ кермувався непотрібно нікому горячковістю: кабінет Блюма замість того, щоб узяти диригентську паличку у свої руки для заспокоєння, ще більше сприяв цій агітації. При таких умовах немає нічого дивного, що кабінет Блюма став нарешті цяцькою демагогів. Коли кабінет Блюма прийшов до влади, то заявив, що ні в якому разі не допустить девальвації, але за деякий короткий час зробив її. Він повинен був зробити її в наслідок своєї хибної політики. Девальвація, яка є подекуди банкрутством, дає засоби продовжувати справи хоч і безславно. Але вона не спромоглася розв'язати тяготи державної скарбниці, вона не змогла дати рішення тяжких проблем бюджету. Вона допомогла тільки перебитися на деякий час. Це була перша велика поразка кабінету Блюма в царині соціяльних реформ, які лягли великим тягарем на фінанси Франції. Дефіцит став дуже великий! Хто буде платити? Що дійсно збільшилось за часи панування Блюма — це дорожнеча життя. Чи зменшилось безробіття у Франції? Ні! А між тим введення 40 год. прац. доби якраз мало своїм головним аргументом, що безробіття зменшиться. Наслідки були такі, що оплата праці збільшилася, отже збільшилася собівартість виробу — збільшилася дорожнеча. Що найбільш дивно в так званому „l'experience Blum“ — це абсолютне незнання законів економіки в прикладі до реального життя. Кабінет Блюма часто казав, „що він не є власне соціялістичним, а кабінетом „front populaire“ та виконує його програму. В дійсності кабінет Блюма по суті виконував марксистівську програму. Один з наслідків діяльності славетного кабінету — це поступовий зріст цін вартости усіх продуктів.

	хліб кіл.	баранина	свинина	масло	сир	молоко	корогля	вугілля тона	літр червоного вина
червень 1937.	2,35	25,10	12,50	20,40	18,20	1,60	1,20	23,35	2,18
липень 1939.	3,10	29,63	16,80	27,30	23,—	1,80	1,44	30,75	3,45

У своїй програмовій промові перед палатою депутатів Блюм казав, що його кабінет — це кабінет мас. Подекуди це було вірно, бо в той час, коли попередні кабінети склалися приблизно з 17 членів, кабінет Блюма має 35 (в тім числі 2 жінок); звичайно, соціялісти були дуже раді, що вони нарешті поодержували міністерські портфелі. Але їхня радість скоро закінчилася.

Жидові Блюму, звичайно, все це було наруч. Його поведінка, напр., підчас відкриття всесвітньої вистави в Парижі — це загальний скандал і ганьба. Чотири рази термін вистави відкладався і нарешті відчинили її незакінченою. Свої пертрактації Блюм вів не з адміністрацією вистави, не з інженерами, а з представниками робітництва. Довів головного інженера, старого поважного чоловіка, який був творцем всієї праці, який виніс на собі весь тягар праці — до того, що він, сірома, повинен був податися до димісії. (На його місце зараз же був призначений жид).

В Сенаті і Палаті робили не раз вказівки Блюмові, що його політика веде до руїни країни: Блюм склав так звану теорію „pouvoir d'achat“, яка в двох словах полягає в тім, що чим більше ви даєте робітникам на руки грошей, тим більше вони купують, і таким чином обіг економічного життя збільшується та поліпшується. Це якраз іде всупереч з тим, що казав німецький канцлер в одній із своїх промов: „Не важно, скільки робітник буде мати папірціз. — важно, що за них він зможе одержати“. Коли збільшується платня робітництву, то тим самим збільшується собівартість виробу; отже ціни на всі продукти підскакують. Отже велике питання, чи можна збільшувати платню робітництву без одночасового технічного поліпшення умов виробу, щоб зменшити одночасно собівартість?!

З допомогою цієї знаменитої системи національний борг до кінця року досяг до 22 мільярдів. Термін платні надходив. Кабінет Блюма не міг врятувати справи . . . кабінет ніколи не признавався, що його концепції хибні, що його діяльність була гідка . . . Коли справи йдуть так погано, то в цьому винна не політика кабінету, а винно суспільство, яке не хилиться слухняно до славетних думок революціонерів, винний капітал, винен кредит, винні ті, що бажають зберегти копійку. Під впливом лівих елементів Блюм почав вимагати для свого кабінету „plein pouvoir“ (повновласть), не даючи ніяких пояснень, що він з цією повновластю буде робити. В Палаті були жорстокі дебати, багато промовців висловлювалося відносно небезпеки такої повновласти, але все ж таки при голосуванні Блюм одержав більшість. Та Сенат рішуче запротестував. Що буде робити кабінет Блюма, маючи повновласть? Куди він поведе країну? Вже попередня політика Блюма, замість добра,

принесла багато горя Франції. Найбільше постраждало сільське господарство. Знаменитий 40-годинний робітний тиждень в індустрії та торгівлі забрав багато людей з селян, або сільсько-господарських робітників. Вже самі залізничні товариства взяли більше 800 тисяч помічних робітників, і то вони (залізничні товариства) взяли більшу частину не серед безробітних, а з краю сільського господарства. На селі (на фермах) залишилися старі та більш інертні люди, — більш рухливі всі кинулися до міст. Дійсно робітники та робітничі поліві, сини та дочки сільського господаря, бачать своїх товаришів та товаришок, які мають два послідовних дні відпочинку, в той час як вони цілий тиждень повинні працювати на ріллі, сіяти, збирати врожай — праця, яка не може проволікатися, — а повернувшись додому, ще поратися біля худоби, — то як не потягне більш рішучих до кращих умов? Коли вияснилися наочно ці обставини, міністерство „front populaire“ наспіх ввело систему обов'язкових колективних договорів з підвищенням вже існуючих ставок платні. Це внесло ще більший сумбур. Дати повну картину цього в рамках журнальної статті — неможливо. Можна гучними словами та обіцянками розлютувати страждання, але не заспокоїти, не направити в державне русло. Можна шумливою промовою скинути в парламенті міністерство, але не можна одними словами посилити авторитет влади. (Дослід головного уговорщика Керенського, котрий казав, що большевики — це „зблуждаючіся ідеалісти“, з якими треба боротися словами). „Ми не авантюристи, казав Блюм, які захопили владу, ми представники великої партії, яка спірається на величезні маси, ми повинні думати про майбутність“. Ніяка держава не може кожен рік жити перебільшуючи свій бюджет. Ніякий міністр фінансів не може питати себе кожного місяця, де він дістане потрібні йому мільярди. Таким чином сам Блюм признав потрібність рівноваги бюджету. Абсурдна теорія, яка раніше так ярко проповідувалась шефом соціалістів, про збільшення покупної можливості робітничим клясам, що зможе допомогти бюджетові, даючи нові збільшення національній економії, тепер вже не згадується. Але яке значення мають слова, коли реальна дійсність не відповідає? Міністр промисловости Spinasse примушений був признатися, що 40-годинний тиждень не приніс тих наслідків, які від цього очікувалися. Нова політика Блюма не принесла нічого позитивного, може тому, що він не піднявся на висоту, потрібну державному мужові, а залишився провідником марксистів, яким і раніше був, як голова соц. дем. партії. Це особливо видно наочно з його промови 16.V. 37 в Saint Laurent, де він всі надії покладає на революцію, яка повинна замінити капіталістичну систему соціальною, де на зміну буржуям придуть робітники . . . Леон Блюм занадто просякнутий марксизмом та ядом його, щоб міг бути державною людиною, яка думала б не за свою партію, а за всю націю.

Ті думки, під впливом яких жили в XIX столітті та в першій третині XX, розвалилися і загрожують своїми уламками утворити великі економічні зміни. Державні розуміння, такі якій вийшли з Римського права, філософії XVIII століття, не відпові-

дають потребам та звичаям суспільства трансформованого національною індустрією та необхідністю краще організувати продукцію. Однак не економічні умови керують державою. Держава повинна ними керувати. Керування економічними явищами — це одна із функцій держави. Держава повинна завжди мати на увазі національний загальний інтерес, а не інтерес та вигоди окремої групи. Кожна країна в наші часи має ці проблеми та соціальні зміни, що залежать від технічних змін засобів продукції. Держава майже всюди має різні права та обов'язки щодо економічних проблем, бо вони завжди сполучені з кризою політичного авторитету. Нова держава, очолювана одною людиною, що підтримується організованою партією, поглинює синдикалізм та утворює корпоративну організацію, яка підпорядкована до кінця державі. Нездібність ліберальної держави до вирішення економічних завдань сучасного часу з огляду на обставини більш могутні, ніж добра воля керівників, дала декілька спроб знайти інші рішення. Звичайно, поперед усього треба пригадати ім'я Гуго Стінеса. Раціоналізація індустрії до крайніх меж викликає раціоналізацію держави. Школа французьких синдикалістів (Valoix, Jouhaux) бажав обмежити поглинення синдикатами держави. Але що робиться на практиці? Пригадайте, що творилося між міністром Блюмом та робітничою партією при будові вистави. Саботаж робітниками С. С. Т. (цеґейстами) вистави, яка повинна була маніфестувати національні успіхи та покращити економічне становище Франції; викидання з будівлі робітників не синдикалістів. „La pause“ (передішка від нових введених соціальних реформ), яку Блюм, 100%-ий соціаліст, повинен був робити через тяжке фінансове становище, не викликала співчуття у синдикалістів, які все ж таки вимагали нових витрат від держави. Доктрина синдикалізму ясна, треба кожному витягнути відповідні консеквенції. Як кажуть люди: „Хто сіє вітер — пожне бурю“. Одно лише певно: ще вчора інтервенція держави обмежувалася репресіями за зловживання, сьогодні вона обов'язково з'являється у випадках конструктивних та позитивних. На зміну Блюма прийшов Даладів. Сучасне політичне становище висовує на передній план потреби виробу військового зняряддя для війни, вся решта пекучих питань відсунена. Але вона не зникла. Прийде час, коли ці питання ще з побільшеною силою виринуть назверх.

До відома співробітників і передплатників

Все листування й грошові пересилки
треба спрямовувати виключно на адресу:

*H. W. Kujim, Berlin - Zehlendorf
Kirchstrasse 4.*

З „Легенди Гір“

... На узбіччі стрімкім, край ліса
Дивувалась смерека струнка,
Що повстала тінь ще стрункіша
Молодого січовика.

Над ним прапори, як крила,
І ремінь через плече :
Молода непокірна сила —
Не піддасться і не втече!

Онімлі слухають гори,
Як пляями, долинами йдуть,
Як несуть крізь верхи і звори
Українській землі салют.

* * *

Сухо лунає за вистрілом вистріл,
Хто ж це так ворога стрів?
Хустські і севлюські це гімназисти,
Гвардія перших бійців;

До протинаступу знов перейшовши,
Шлях вагороджує в ряд.
Але, прорвавшись на полозах повзів,
Ворог у плечі вдяря.

Пальці на кольбах, як крига, замерзали,
Лава все ближче густа;
Міста, відбитого втретє, не вдержить
Юних гвардійців чота.

Гвардія в бік, відгриваючись, рветься
В смерті залізнім кругу.
З сотні найперших лишилося десять,
Решта упала в снігу.

* * *

Ступається гололеддю
На дорогах ворожа руда,
На смереках шишки гонведів
Сердитий вітер гойда;

І несеться він далі, грізний,
Сніговіями люто мчить,
І волочить щодня наїздник
За собою багрянний слід.

Де не стане, йому напроти
Хижа бартка і певний кріс,
Налітають на ворога чоти,
Як лявіна злітає вниз.

Так за кожную ялицю, за камінь,
— вороже, залпати!
— Лиш по наших тілах, над нами
Тобі уперед пройти.

* * *

Не розірветься гнівним криком
Серце Європи пусте,
Не догляне, як зраджена Ніке
В бій фалангу останню веде,

Як стяг перестрілений руки
Підіймають нові в боях —
Не ганьба Вячеславових внуків,
І не в грудях замерзлий жах!

Не дарма ж стоголосі луни
Снігові сколихають ґруні —
Там куля у голову гуна
І до смерти вороже: ні!

І хто скаже: доба ця не наша, —
Передвісників бур і злив?
— Це ж нова народилася раса
І дроворубів і вівчарів,

Це ж дням і рокам прийдешнім
Так яскраво розцвіє сніг,
Це ж назустріч трояндним веснам
Мертві очі розкриті їх.

* * *

Лежиш на білім полі бою,
Останнім крикнувши бійцям,
І щідить слиною їдкою
На тебе важкозбройний хам.

На крик ніхто в чужих не встане,
Ніхто не прийде помогти,
І н'єш поблідлими устами
Страшну жорстокість самоти.

Та жалю не проси у світу,
Лежи, змагаючись, сама,
Хай серце кривою граніту
Скує безжалісна зима:

Хай лиш невітліла надія
Несе свій вимряний міт,
Аж ще в лютіших сніговіях
Осліши, випроставшись, світ.

Львів 1939.

АСКОЛЬД ЗГОРЯНИЧ

Anno Domini

Важко далася приречена заплата,
— в пущі червень рубаних просік
і покотяться болотами гармати
і галич сідатиме на сніг.

Із землі чабан почув бурю:
буде січа — дудонить свята земля,
на горбі хитнувся хрест понуро,
тінь хреста на втомлені поля...

Чорний, чорний пил доріг червоних,
свічі — ночі над містечком, вихор, дим
знов зриває над Полонним сонним
Перебийніс, генерал орди.

І орендами, корчмами шепіт мстивий
і у небо скаржитись костел,
знов шуліка розгортає крила,
ждати знов усміхнених гостей.

Шик гусарій все іде на захід,
не діждав палкий юнак боїв:
там, де верби тихі понад шляхом,
впав лицем в гряюку колії.

„... застій, застій, Ясна Пані, край цей,
знаємо кінноту ту давно
триста літ бо тому як під Жванцем
ривграф пращурів змінято копитом...“

Рве і рве димів зловісних шмаття
все на захід рветься гречний шкот
і ночують разом, проти вір як браття,
шляхтич із Затурців і крепкий холоп...

На Замость! На Львів! Важка правиця
креслить путь багряним корогувам
і горять похудлі, чорні лица
горять під копитом трава.

Шож, у літо це знамен недобрих
Батьку мій, з небесних лук поглянь —
із Декартом у сідельній торбі
вершник став, де заорів розстань.

Серпень 1939.

ЮРІЙ КОСАЧ

Лосенко, вольний мистець

(Розділ з роману)

12 липня 1759 року Антін Лосенко, маляр з України, змінив коні в Шнайдемюлле та з громадою друзів, сталих і принагідних співмандрівців, на бранденбурзькому широкому возі гнав у напрямі Франкфурту. Бита дорога, як пісня, радісно зривалась між потолоченими, давно переспілими ланами. Ще поля не гадали колоситись, як виїздили з Санкт Петербургу, а нині вже літо стрічалося із осінню, ясне було небо це, ясні були води і ясна душа. Хоч і дивно — час стояв воєнний, плохий, як полум'я пожежі, подорож випала поперек воєнних маршів. Вже за Німаном доганяли їх, стипендіятів академії, єгерські і гусарські полки, за плечима грюкотіла артилерія, а за Ельблінгом було завізно од обовів, од шпиталів, густо од лайки старшин із перегорілим од сонця й пороху обличчям, важко од реву биків, од іржання коней, ребрястих і коростявих. Фуражири, як на живіт, кричали на погоничів, агенти і шпіони увихались у тому безладді, безліч равів застави арештовували на дорогах, серед ночі, і справді, був то недоладний шлях і невдячна мандрівка. Краще було б так, як і гадали спочатку, взятись морем, бо й у Кенітсбергу стояв корабель доброго амстердамського арматора Ван Лова, та не вся малярська братія переносила морську дорогу, тож порішено було братись сухопутним шляхом: по литовських широких коліях, мальпостами на пів-

день, ід Саксонії і через зайняті військами ІІ величності області, на Баварію, Чорний Ліс, де й переправитись через Райн до обіцяної Франції. Не передбачували, що країна так виснажена і зруйнована, що не тільки мальпости й диліжанси не існували, але й звичайного мужика, навіть за добрі гульдени й талари годі було вигнати з телігою.

Від трьох літ король Фридрих ІІ, відбивався од царициних і цісарських полків, що вгризались йому в карк, наче оленеві стая хортів.

Та хоч кругом була руїна й заграва, хоч сумно, мов скарга, струнчили спалені комини в небо, хоч кінські кістяки і людські черепи всуміж з поржавілими палашами і забутими ладівницями лежали при шляху — молодість, молодість була криштальна, — кубок із грайним вином. Здіймав її Антін Лосенко, вольний мистець і, прощаючи двадцять другу весну, солодкий був його світ і зальотно сміявся йому світ, яснокучера, рожева панянка.

Їхав до Парижу. Мав листи од цариці Єлісафет, од йовіального і добросердного графа Олексі Розума, од світлости гетьмана Кирила. Мав найкращі атестації з кляси перспективи, різьби і композиції, мав нагороди цісарського конкурсу Заохоти і врешті поради поштивих майстрів Аллеґрена, де Токе і Жілле, що то їм на згадку про Париж жмурились, мов рахманним котам, зіниці і тріпотіла ззаду пудрована кіска. Париж, таж тільки в Парижі небо блакитнє для мистців, таж тільки там лише інспірація, там протекція музам.

Та на все був свій час і час мусів прийти. Міг Лосенко ще торік виїхати, бо петербурзькі кляси його нудили, і спав на них, і було тісно йому в Академії, проте чекав; мусіла ж dospіти постанова, щоб не поспішаючи, повагом, як сам „Батько Система“, виїхати за кордон. Може б торік ще не такі були ясні зорі, не такі принадні, як сьогодні, може б і барви не наливались так спіло, може б і плахти квітчастих лугів не були такі яскраві — райдуга по зливі, може б і душа не була така погожа, така здержлива, хоч і радісна: од пейзажів, од людей, од хмарок, що чистим небом пливли байдаками.

Лосенко знав свою міру, свій час.

Співачком малим ледве вивезли його до графової капелі з Глухова; узрівши фронтон Шеделевого Оранієнбавма, Растреллеву палату Строганових, Шлютерову колонаду, здригнувся: адже ж це була мрія, що хвилювала його змалку, та стрункість, та випещеність ліній. Чи в соборі, слухаючи, як голос його еднається з іншими в кантаті, чи озирнувши ляндшафт, де од Божої кісті нічого не відняти, ні додати — така єдність ліній і барв, марив про гармонію, о, те перше слово, тахе, як флюяра, як любов — весняний сонет. Провів по холодному мармурі, по тілі статуї з мертвими очима — мрамор оживав, теплів під долонею, це була найвеличавіша перемога мистця.

Була дорога майстрам через протекції, цілування ручок, поклони, але талант — ключ, що відчиняє всі брами, всі палати. Талант говорив за нього, Лосенко лиш легко кланявся, звісно —

бурмило, а амфілади кімнат у люстрах широко відчинялись перед ним і бутні вельможі, хоч і знехотя, але гречно посміхались. А коли наставлено на нього льорнет і панія з лентою через плече, засипана діамантами і зорями, прогуділа низьким, басовим голо-сом: „це той, глухівський“ (навіть не думав тоді, що стоїть перед царицею) — все йому сміялось назустріч, і вельможі, значно гречніше і млосно панянки і амбасадори польські, цісарські і данські, і зорі замерехтіли ясніш, та не ясніш, як тоді, над Сварковим, де пас табуни над Сеймом. З ним була молодість, найлюбіша краля, з ним льот крил, що лиш розгорнених.

— Гей, гей, Лосенко . . .

клепнув його здоровенною лапою товариш із чухонських, надневських шинків, мочиморда різбяр, мужик із Холмогор, Шубин, — ти про що так задумався? Глянь — но — снігарі, чисті снігарі . . .

— Де, де? . . . стрепенувся Лосенко. Прикрив од сонця очі.

З-за гірки, з-за гаю, де струнчила німецька кирка, так якби під хмаркою, виїздив відділ кінноти з щетиною списів, у червоно-жовтих мундирах.

А пісня розходилась хвацько, розпластувалась, як криласта птиця, вольно :

а хто, братця, не був за Дунаєм,
той горя не знав.
А ми, братця, буль за Дунаєм
та все горе знаєм.
Дунай річка, братця, невеличка,
переходу ніту,
ой тільки там, братця, виростало древо . . .

Пісня, як золото, стікала в літній день. І дорога вовнна була, як музика, і вередлива, як вояцька душа, а коні здалеку баско вигравали, з їх бігом пісня розмаювалась у вітрі, як прапорець.

ой тож не древо, гей та не зелене,
білая береза, от те, братця, древо.
Що на тій березі, на білій березі
сидить птиця пава,
ой кричить, братця, пани братця,
то салдатська слава . . .

— Компанійці! — скрикнув Лосенко, — українські земляки, от де стрівати кого любо! Шволежери слободжани, ландміліція . . .

— Це резерви царицині підходять із Шлезька, кинув візник, — буде баталія тут велика . . .

— Баталія, — задумано промовив Гордіїв, один із малярської братії, — тож то любо кинути на полотно бойовий шик! Спереду — кінне шаржування, прапори у вітрі, вздиблені коні, а за ними, ген-ген, лиш майорять піхотні полки . . .

— Дурень! — заgrimів Шубин, — малювати баталії найнудніше. Я в баталіях надто скупий: п'ять-шість вершників і курява. Курява все закриває — роботи мало. А коли ремствують, хочуть кінські ноги, азаду ще й інфантерію — плати більше, кричу, за кожну кінську ногу і вбитого піхотинця пів таляра! Так і знають: з курявою менше коштує, без куряви більше . . .

А відділ снігарів завернув ліворуч у лісок і зник. Тільки пісня ще йшла узліссям:

... що на тій березі, на білій березі
сидить птиця пава.

Лосенко заслухався. Там з тією піснею було його дитинство, була козацька отчизна, батьківський хутір над Сеймом, степові балки. Солюшко було од того спомину, як од неньчиного слова. Що далеке, що всякого разу далі відходило, нині ставало мов сон, мов хвилька грайморя: легко набігало, легко розвіювалось. Що тепер по тій отчизні далекій?

Обернувся, щоб одігнати думку, мимохіть сумовиту. Товариші гляділи на дорогу. Їх обганяли все частіше чепурні кіннотчики дивізіону Солтикова і Козаки. Ззаду zostавались обози, що тягнулись нога за ногою зо сумними поганячами. Цісарчики в білих мундирах, ад'ютанти Гадіка, горді, як павичі, пролітали вперед. Десь гриміло. Над ліском, над дзвіницею плили хмарки. Все було глітніше, завісніше. А треба було звернути вбік — як візник показав батогом, там де димились далекі вогні аванпостів лінії, де виліскували до сонця щетини багнетів полків, що відходили, там був Кунерсдорф. Там треба було спочити і розвідати, чи взагалі тудою проїзд ще вільний.

Лосенко, відводзячи очима фельд'єгра, що із торбами, значеними цісарськими літерами, проскакав злісно вперед, нагадав Караваки, майстра, небіжчика. Наказував пильнувати в подорожжі малярського ока, все ловити, чи березовий гай, чи зморщку на старечім лиці, чи кучер дитини, чи свічадо тихого плеса.

БОГДАН КАТАМАЙ

1. XI. 1939.

Перше листопаду в лагері

Ні...

Ніяк не зберу їх до купи, не поставлю в рівні ряди, не вистрою в тверді, залізні когорти і не пічлю на здобуття певної мети... Розсипались, як листки дерев під подувом холодного осіннього вітру і шевелять довкруги мінорним мурмурандом... Розгубились по широких шляхах і одвертих полях Рідної Землі та по зловіщих бездоріжжях і темних заулках непевних чужин...

— Це думки мої, не спогади, рефлексії, тремтіння серця, хвилювання душі, як оті жовті листки — спілі й такі ж безвольні...

І як же їх зібрати мені — втікачеві, в цьому лагері для втікачів, в цей день Першого Листопаду?..

Цей день і.. лагер!..

Цього дня, двадцять і один рік тому раннє сонце виступило на східні горби Города князя Льва в своїх найдорогоцінніших пурпурових шатах, щоб зложити ясний, світлий, радісний привіт неба і щире благословення Творця вселенної Синьожовтому Прапорові, що гордо маяв на ратушевій вежі...

А нині, за вікном лагеру, насуплене небо, плаксиві хмари й холодний вітер! . . .

Тоді: прапори, рідне військо, воля, держава, братні обійми, слъози радости . . .

Нині: сіра зала лагеру, порожні крісла й понурий вигляд крізь вікно на бездушний вал червоної цегли й нагі дерева! . . .

Як тісно тут, як са́мітно . . . Порозходились, лишили самого. Сиджу оце й чую удар кожної краплі дощу об матову шибу вікна . . . Гляджу й бачу, як оті дощеві краплини розбиваються об шибу й спливають по її рапавій поверхні нерівними струмками. Краплина за краплиною, одноманітно, монотонно . . . Відриваю зір від цього безнадійного, гнітючого вигляду, але куди спрямувати його? На сірі стіни, чи на порожні крісла? . . .

Як пусто тут . . . Пішли, оставили самого. Може забули, що нині за день, а може й пам'ятають та вийшли, пробуючи втекти від болю пам'яті? Може понесли гіркість своїх сердець, щоб усмирити її отими краплинами холодного дощу, або розвіяти в осіннім вітром поміж галуззя нагих дерев? . . .

Та чи втекли вони від того болю, чи усмирили ту гіркість?

Вони — співжильці цього лагеру, такі ж утікачі, як і я, сини усіх частин Української Землі, представники всіх суспільних верств, усіх груп і всіх ділянок праці — ціла нація в мініятурі: селянин, робітник, інтелігент, монархіст, диктатурівець, демократ, інженер, лікар, юрист, професор, студент і т. д. і т. д. . . .

Вони розбрелись по місці, щоб виробити книжку праці, щоб виробити папери на поворот до рідні, чи на спровадження жінки й дітей до себе, на чужину, щоб шукати можливостей продовження студій . . .

На одному кріслі сидів, ще перед хвилиною професор А. і на машинці писав коротеньку листівку до дружини.

Пробіг ще раз мутними очима по коротких рядках, задумався на хвилинку, глянув розгублено перед себе в сіру масу стіни й зараз же наче отямився, закрив машинку й вийшов.

І ось лежить ота машинка до писання, покинута своїм господарем, така ж са́мітна, як і я. Гляджу тепер на неї й посилаю їй своє щире співчуття. На диво, либонь від тепла отого співчуття вона оживає й говорить . . . Говорить чисто, виразно, оповідає про свої дні слави і скорби, дні полетів і зневіри, дні змагання і побід, дні розпуки й нових надій . . .

— „Як вірна слуга мого господаря, не покидала його ніколи і виконувала всі задуми його світлого ума, ба жання його доброго серця, тому вся його праця, всі його переживання й почування були виключним і са́модостатнім змістом мого життя“, — говорить вона й захоплено оповідає про велетенську наукову, педагогічну й письменницьку творчість свого господаря, про його лябораторійні досліди на двох континентах землі, про його наукові праці в кількох світових мовах, на яких вчилися тисячі нових кадрів фахівців і науковців, про його козацьке воювання, участі у творенні державности, трикратну розбудову особистого господарства й трикратну втечу, скитальщину по чужині . . .

— „Чи ж зазнавши насолоди передавання тисячам молодих людей світла науки цього великого ума мого господаря, прийдеться тепер передавати тільки короткі слова потіхи дружині й синам?“ — питає мене вкінці та машинка й замовкає в своїй чорній скринці. Хочу щось відповісти, але що? . . .

У вікні слота, а тут порожні крісла . . .

На другому сидів ще недавно інженер Б. й виповняв просьбу на робітничу книжку. Виповнив і, підвівшись з трудом, поволікся наче не на ногах, а на колодах. Ось і зараз бачу його болем помережане чоло, а в ушах ще скиглить безнадійність і розпука його останніх, при виході вимовлених, слів: „Треба вистарати ту робітничу книжку, але чи буде вона мені потрібна?..“ І по цих словах його ноги, що тричі врятували його від смерти, що зміряли широкі українські степи в воєнних походах у пам'ятних роках Великого Зриву, а потім усі вершки й полонини Карпат і як інженера-геометра і знову як вояка-січовика, ті ноги тепер поволіклись за ним, щоб занести просьбу, нашкрябану пальцями, що колись були чулі й до цільного вживання зброї й до тонкого геометричного креслення, а тепер наче подубіли . . .

У вікні слота, а тут... ах ні, ні, не порожні крісла... Тут тіні живих істот, їх геройських змагань, бравурних подвигів, славної минувшини... Тут образи їхньої теперішньої скитальщини, їх умів, серць і душ, поранених конвульсіями страждань за долю батьківщини, за долю жінок і дітей... Тут духи змасакрованих недавніх мрій і сподівань на світле завтра . . .

Тут образ цілої історії великої Нації й широкої Землі... у мініятурі, історія всіх Зривів і всіх Великих Руїн . . .

Стоокі тіні, страхітливі образи, ридаючі духи... Що це? Гуляють порожні крісла? Грає оркестра за вікном? Чого вдивились в мене ті стоокі тіні?.. Чого хочуть від мене ті духи?.. Чого з образів сходять поколені спалені, постріляні, потоплені дружинники, козаки, гайдамаки й стрільці?..

В очах почорніло, в душі наче хтось копає глибоку яму, а потім укопує важкого хреста . . . На хресті розпинають когось . . . Чутно, як спливає тепла кров . . . і як десь далеко, в долі регоче юрба . . .

За вікном слота, а тут... порожні крісла... Стираю з чола останні краплини холодного поту... В голові наче по бурі, а в душі солодке почуття звільнення від тягару хреста . . .

Я знаю тепер: на тому хресті в моїй душі розп'яли всі тіні, образи й духа — моїх недавніх гостей, розп'яли цілу Україну. Сплила з-під серця розп'ятої Страдальниці гаряча кров, умили руки Пилати, а грабарі здійняли трупа й прикладають глибокий гробівець важким камінням . . . І ані ті Пилати, ані ті грабарі не знають, що прийде великий Третій День . . .

... Які бідні духом вони!

Ієрархічна залежність української церкви*)

Людина не може ні в що не вірити. Вона мусить в щось вірити, щоб жити. В часі міняється в людей лише те, в що вони вірять під ту чи іншу добу.

В часи занепаду духової культури, в часи переходові, в часи криз звичайно думки і їх серця не зриваються в високості, люди не тужать за розгадкою вічного й величного, не стремлять ад астра, а навпаки блукають думками по землі й в'яжуть їх виключно з земним. Це доби плігкості духа. Але рівночасно це доби, за якими неминуче приходить доба просвітлення духового.

Так і тепер, по часах літеплої релігійної байдужости буржуа й розпеченої богоненависти пролетаря, прийде час інший, час повороту до Бога, а значить і час повороту до чеснот, час відродження людини, як самоцінної й неповторної особистости. Коротко — прийде час ченця й лицаря.

А це значить, що на порядок денний прийде й питання Української Церкви. Я не покликаний казати про релігійні догми або про те, „яка релігія краща“, а також і про внутрішні відносини в церкві. Але мені, як державникові, не може і не сміє бути байдужим, коли те чи інше явище з церковної сфери, зокрема адміністративно-ієрархічної, зле відбивається на інтересах самої держави.

До таких справ належить і найвища ієрархічна залежність Української Церкви. Тут має бути сказано ясне й остаточне слово.

Свого часу „Укр. Союз Хліборобів - Державників“ у своїх Інформаційних виданнях (ч. 3) зупинився над цією справою. Там находимо думку, що „тільки союз політичний трьох суверенних Трудових монархій — Великоруської, Білоруської і Української — і союз духовний в особі одного для всіх цих трьох націй православного патріярха в стані спасти кожную з цих націй від внутрішньої анархії й інтернаціональної експлоатації“. Штучна політична концепція для нас тут лише остільки цікава, оскільки, очевидно, вона потягла за собою не менш штучну концепцію в справі церковній.

В іншому своєму творі „Релігія й Церква в історії України“ В. Липинський повторює ті самі думки, правда, в менш аподиктичній формі.

І просто дивуватися доводиться, як це В. Липинський**), такий глибокий у своєму історичному аналізі та своїх чисто теоретичних міркуваннях, рівночасно був такий слабкий у своїх практично політичних висновках.

Оскільки В. Липинський, а також і його послідовники, українські державники, вимагають в основу національної громадсько-

*) Стаття дискусійна.

**) Нема сумніву, що вищезгадану брошурку написав сам В. Липинський.

політичної творчості класти, як неминучу умову, національні традиції, але випробувані в бурях і зливах століть, а тому й управнені бути напрямними для дальших днів і чинів, остільки для того, щоб знайти правильну відповідь у цій дуже важливій справі, в справі ієрархічної залежності Української Церкви, конче треба придивитися, як ця справа стояла впродовж віків у житті українського народу та які її вияви були добрі для народу, а які шкідливі.

Ось короткий історичний перебіг цієї справи*)

Українська Церква з самого свого заснування залежала від царгородського патріярха.

За княжої України православна церква, до якої належали всі українці й білорусини, була під кермою київського митрополита, що мав титул митрополита „всеї Русі“. Він своєю чергою підлягав патріярхові царгородському. Останній дуже ревниво доглядав за своїм правом призначувати митрополитів до Києва, а тому кожна спроба українських князів визволитися від залежності в цій справі, як це мало місце за Ярослава Мудрого (митрополит Іляріон) і за Ізяслава Мстиславовича (митрополит Клим Смолятич), зустрічала рішучий опір патріярхів.

Зрозуміло, що патріярхи призначали на митрополитів греків, а тому, окрім вказаних вище виїмків, у Києві весь час сидять на митрополичому стільці самі греки. І так іде аж до розквіту козацтва. Це фатально відбилосся на Укр Церкві, бо не зв'язані нічим з Україною ті митрополити-греки легко кидали її, коли політичне становище Києва підупадало, не кажучи вже, коли ставало в Києві жити небезпечно. І коли, наприклад, центр політичної ваги почав із Києва переходити на північ (Суздаль), і, зрозуміла річ, що тамошні князі намагалися ослабити значення Києва і як церковно-адміністративного осередку, то оті зайди-греки радо їм у цьому йшли на руч. Так лихої слави Андрій Боголюбський намагався утворити в себе окрему митрополію й тим вийти з-під залежності Києва. Та тоді на це не погодився патріярх.

За татарської руйни, що створила тяжкі умови для Києва, київські митрополити радо відсижуються на Суздальщині.

Князь Данило Романович, по смерті митрополита-грека, іменував митрополитом українця Кирила, якого зрештою признали і в Царгороді та висвятили. Але той Кирило все собі їздив по північних єпархіях, де — на Суздальщині — і вмер. На його місце з Царгороду призначили грека Максима, що й собі раз-у-раз їздив на північ, аж у 1299 році зовсім переїхав до Володимира Суздальського, де й заснував митрополичу резиденцію.

У відповідь на це галицько-волинські князі подбали про утворення своєї власної окремої галицької митрополії (1303). Проти цього страшенно інтригували в Царгороді Москва й Суздаль. Наслідком тих інтриг, по смерті першого галицько-волинського митрополита Ніфонта, патріярх висвятив надісланого з Галичини Петра Ратенського не на галицького митрополита, а на митропо-

*) Історичні дані взято з „Нарису історії України“ Д. Дорошенка (В-ва 1932—3, т. 1 і 2); частинно їх подано в переказі, частинно в цитатах із поданням сторімки.

лита — „всеї Руси“. І цей теж подався на північ, де осів у Москві, що відтоді стає митрополичою резиденцією.

Галичина одначе не вступала, аж нарешті досягла призначення нового окремого для себе митрополита. Але й цей зумів сполучити в своїх руках обидві митрополії — галицьку й московсько-київську. Противники окремої галицької митрополії в 1347 році осягли її скасування. Правда, її відновлено в 1371 р. на бажання польського короля Казимира, але вже в кінці XIV. віку вона зникає.

Коли ж українські землі ввійшли під зверхність литовську й ось так утворилася Литовська (руська) Держава, то, зрештою, що литовські князі нерado дивились на московські плани в справі церковній і створений чужими ієрархами стан річей намагалися змінити.

Спочатку не дуже це їм вдавалося, бо митрополити все стремили з'єднати в своїх руках обидві митрополії, але з тим, щоб сидіти в Москві (болгарин Кипріян Цамблак і інші). Щойно в 1448 році відбулося остаточне розділення тих митрополій. Це сталося після того як митрополит московський Ізидор перейшов на унію, а в Москві обрано на митрополита Іону без порозуміння з патріярхом, який тоді висвятив на київського митрополита грека Григорія (1458).

Цього року відновилася справжня київська митрополія, що охоплювала всі укр. (з Галичиною) й білоруські землі; підлягала вона, як і раніше, царгородському патріярхові. Ця залежність щораз більш слабла і вже в другій половині XVI в. обернулася в звичайну формальність: „патріярх давав своє благословення вибраному королем, по рекомендації „князів і панів грецького закону“, кандидатів. Митрополит мав титул „Київського і всеї Руси“, в XVI же ст. „Київського, Галицького і всеї Руси“. Він мешкав то у Вільні, то в Києві“ (164).

Та цей стан почав погіршуватися з переходом династії Гедиминовичів на католицтво, а зокрема з початком наступу польського католицизму на Українські землі, що тоді, по остаточній злуці Литви з Польщею, опинилися під пануванням Польщі. Аж нарешті — на 1620 р. стан був такий, що українська ієрархія фактично перестала існувати.

На цей час припадає саме витворення нової провідної верстви в українському народі, тої верстви, що зуміла створити власну українську Державу. Ця верства — козацтво — своєчасно оцінила значення й ролю церкви та ієрархії в ділі збудування держави. Виразником тих думок і реалізатором їх був славний Гетьман козацький Петро Сагайдачний. Ось що тоді відбулося в Україні.

В першій чвертині XVII ст., „як увічнення всіх змагань українських національних діячів того часу, приходить відновлення православної ієрархії, перенесене під покровом козацького Гетьмана. Після того, як майже всі православні єпископи перейшли на унію, а ті двоє, що залишились вірні своїй вірі, вмерли, православної церкви загрожувала повна дезорганізація, передусім не було кому висвячувати священників. Отже Сагайдачний дуже вручно використував приїзд в Україну єрусалимського патріярха Теофана, котрий повертався з своєї подорожі до Москви“ („Нарис історії України“, проф. Д. Дорошенко, Варшава 1932—3, Т. 1, ст 206).

Патріярх висвятив ігумена київського братського монастиря Ісаю Копинського на єпископа перемиського, кілька днів згодом Іова Борецького висвятив на митрополита, а далі Мелетія Смотрицького на єпископа полоцького.

По дорозі з Києва патріярх висвятив ігумена кн. Єзекіїла Курцевича на єпископа Луцького й ігумена Анісія Іполитовича на єпископа Холмського. 28. IV. 1621 р. православні владики рішуче протестували в своїй „Протестації“ проти оповіщення патріярха Теофана турецьким шпіоном і ворохобником, виясняли історію свого висвячення, цілком згідного з канонами, протестували проти переслідування православних уніятським духовенством в Білій Русі, на Берейстейщині, Волині й Галичині. М. і. вони писали:

„Щодо козаків, то про цих рицарських людей ми знаємо, що вони наш рід, наш браття і правовірні християни. Се ж бо те племя славного народу руського, з насіння Яфетового, що воювало грецьке царство на Чорному морі й на суходолі. Це ж з того покоління військо, що за Олега, монарха руського, в своїх човнах-однодревках по морю й по суші (приробивши до човнів колеса), плавало й Царгород штурмувало. Це ж вони за Володимира, святого монарха Руського, воювали Грецію, Македонію, Ілірію. Це ж їхні предки разом з Володимиром християлися, віру християнську від царгородської церкви приймали, й по цей день у цій вірі родяться, хрестяться й живуть. Живуть не як погани, а як християни: мають пресвітерів, учаться письма, знають Бога й закон свій. Коли йдуть на море, перш за все моляться, заявляючи, що йдуть за віру християнську на невірних. Другою своєю метою ставлять визволення невірників... Це певно, що на цілм світі ніхто по Богу не чинить поневоленому християнству такого великого добродійства, як греки своїми окупями, король еспанський своїм сильним флотом, а Військо Запорізьке своєю сміливістю й перемогою: що інші народи вибоюють словом і дискурсами, то козаки доказують самим ділом“.

Та фатальна політика Польщі супроти українства, що тоді особливо виявлялася в її релігійній політиці, створювала московфільську реакцію в укр. духовенстві й козацьких масах.

„Багато людей почало впадати в зневіру. Єпископ перемиський Ісаїя Копинський і навіть сам митрополит почали поговорювати про підданство московському цареві, котрий, як православний монарх, заспокоїть потреби укр. церкви. Це московфільство особливо почало ширитися на Задніпрянщині, звивши собі гніздо в монастирях Лубенщини“ (ор. cit. с. 214).

По виборі Володислава на польського короля становище укр. православної церкви трохи покращало. А це зараз же потягнуло за собою такі наслідки:

„Перш за все було вирішено анулювати вибір на київську митрополію Ісаї Копинського, переведений по смерті Іова Борецького. Хотіли мати такого митрополита, чия б кандидатура була затверджена новим королем. Копинський був відомий з свого московфільства. І такий кандидат знайшовся в особі княжича Петра Могили, сина молдавського господаря... (ор. cit. ст. 221.)

Акт 1654 року, що його так зручно використовувала Москва для своїх займаницьких замірів та для ліквідації укр. Державности, знову дав Москві можливість панувати й далі плести свої інтриги і в церковній справі. Москва все намагалась дістати до своїх рук номінацію київських митрополитів, і тут саме залежність укр. митрополії від царгородського патріярха була захистом проти такого московського наступу.

„Митрополит Сильвестр Косів дуже нерадо погодився на присягу московському цареві. Другий по ньому митрополит Діонісій Балобан (1658—63) був одвергим неприхильником Москви і стояв за федерацію з Польщею. Його наступник Йосиф Тукальський (1663—1675) був поборником самостійності України; він і не жив у Києві, а перебував у гетьманській резиденції в Чигирині. По його смерті Москва довго не допускала вибору митрополита, й митрополичий престіл 10 років залишався вакантним; „міслюстителем“ його був спочатку відомий москвофіл єпископ Методій Филімонович, а потім такий же прихильник Москви, архієпископ Чернігівський Лазар Баранович. Однак і вони стояли за незалежність укр. церкви від Москви. Довідавшись, що Бруховецький просив дати для України митрополита з Москви, Методій укунув у вічі московському вояводі Шереметєву, що „нам краще смерть прийняти, ніж митрополита з Москви“. Московський уряд зачекав ще кілька років, але в 1684 році знову виставив проєкт вибору київського митрополита з тим, щоб митрополія київська надалі залежала не від Царгородського, а від московського патріярха.“

Гетьманом тоді був Самойлович. Він, дарма що не був прихильником Москви, пішов назустріч таким бажанням Москви. Грали тут ролю мотиви особистої натури. Коротко: на свято Петра й Павла 29. червня 1685 р. відбулися вибори під пресією Гетьманського уряду (заступали його генеральний осавул Мазепа й чотири полковники), обрано на митрополита єпископа луцького Гедеона Четвертинського. Обраний незабаром поїхав до Москви, де його урочисто висвячено на митрополита.

„В Москві нового митрополита щедро обдарували грішми й соболями, але треба було досягти ще згоди патріярха царгородського. До Царгороду були вислані посланці від царя й від Гетьмана, які понесли туди соболі і черв'яці. Однак не тільки царгородський патріярх, але й інші, особливо патріярх єрусалимський, ні за що не хотіли змінити порядок, який існував уже сім століть і до якого звикли обидві сторони. Тоді московський посол звернувся до турецького візира, і той примусив царгородського й інших вселенських патріярхів згодитися „добровільно“ на відлучення Української Церкви від Царгороду й на підпорядкування її Москві. Українське доховенство було тим усім дуже вражене, багато людей, як висловився сам Гетьман, „обраталося аки в ровтерзанії ума“, але нічого не могли вдіяти супроти Гетьмана й Москви.“ (ор. cit. Т. 2., ст. 105).

І дарма Гетьман Мазепа, немов намагаючися затушувати свій гріх перед Укр. Церквою підчас виборів Гедеона Четвертинського, виклопотав київському митрополитові (для піднесення його) титул екзарха московського патріярха, справа Української Церкви, як незалежного від Москви чинника, була програна. Москва зручно використовує ситуацію, українська ієрархія стає провідником московських тенденцій, аж нарешті духовенство в Україні цілковито відчужується від свого народу і стає вірним підсобником Москви, а далі Росії. Дивним дивом семінарії в Україні зберегли в своїх мурах дух українських спудеїв і стали головними огнищами українства, але опинившись на парафіях, оті вчорашні українці оберталися в ревних виконавців „святїйшого“ синода російської православної церкви.

З поданого історичного екскурсу робимо такі висновки:

1. Москва віками намагалася підпорядкувати собі Українську Церкву й узалежнити її від себе, присвоївши собі право призначати й висвячувати українських митрополитів. Досягнувши це, Москва вже з меншими труднощами розширяє свій політичний

вплив в Україні, здобутій по 1654 році, аж нарешті зводить Гетьманську Україну на стан звичайних російських губерній, а Укр. Церкву на стан звичайної російської митрополії.

2. Залежність Української Церкви від царгородського патріярха, правда, служила до певної міри заборолом проти московських зазіхань на Українську Церкву, але той факт, що царгородський патріярх, виходячи з суто-церковних і суто-царгородських інтересів, призначав на митрополитів чужих укр. землі греків, дуже від'ємно впливав на Українську Державу й на Укр. Церкву. Коли ж Царгород попав під владу турків, то й патріярх втратив своє значення, що й використала Москва та перебрала на себе завдання „другого Риму“.

3. Найліпші часи Українська Церква переживала тоді, коли — з одного боку — вона ставала своїм духом близькою до народу, але й з другого — коли й нарід в особах своїх представників схоплював значення церкви в житті нації та йшов разом з церквою й широко її боронив. Інакше — тоді, коли меч нації творив одне українське діло під знаком хреста й поруч з хрестом. Тоді з'являлася на історичному видовищі Українська Держава, а це значило, що починала дихати вільними легенями й Українська Церква.

Взявши це все до купи, робимо висновок, що Українська Церква має бути незалежною, цебто автокефальною, але це має бути переведено строго канонічним порядком.

Передумовою ж цього мають бути взаємозрозуміння українського меча й українського хреста та вже сьогодні їх співпраця та взаємопіддержка.

До проблеми імперіяльного комплексу Росії

(Жмут думок)

[кю] Один із найбільш розумних слуг російського самодержав'я, Вітте, писав у своїх записках (1910):

„Уся помилка нашої політики тягом багатьох десятиліть — це те, що ми до цієї гори не освідомили собі, що від часів Петра Великого й Катерини Великої кема Росії, а в Російська Імперія. Коли мається 35% населення іногородців (а росіяни діляться на великоросів, малоросів і білоросів), то неможливо в XIX і в XX століттях вести політику, ігноруючи цей історичний, капітальній ваги, факт, ігноруючи національні прикмети інших народностей, що ввійшли в склад російської імперії, — їх релігію, їх мову й т. п.“

Ми знаємо, хто геніяльно зрозумів думку Вітте (і інших визначних діячів імперії) та провів у життя її наймодернішу формулу. Ми знаємо, що історичні шляхи Росії — це боротьба двох засад: згаданої теорії Вітте й другої протилежної, цебто ігнорування „національних прикмет народностей, що ввійшли в склад російської імперії“. Перша — засада імперіяльності, друга — засада москов-

ського (великоруського) націоналізму в найбільш неприхованій формі.

Цікаво було б дослідити, оскільки ці дві засади покривались із собою (дехто, нпр., заперечує взагалі існування великоруського націоналізму.)

Одначе, нас інтересує в першу чергу імперіяльний комплекс Росії, тим більше, що, парадоксально, ідеологом його був ніхто інший, як українець — Теофан Прокопович (1681—1736,*) найближчий дорадник Петра I й інтерпретатор Гобса та Гроція на російському державному ґрунті.

Атракційність імперського комплексу була безсумнівна для наших предків XVIII століття. (Звичайно цей факт великої ваги українська історія й історіософія збувала занадто примітивною термінологією „зрадництва“, „шатости малоросійської“ тощо). Можна припустити, що ця атракційність петрової імперії була далеко сильніша за атракційність Ягайлонської Імперії, від легенди якої революція 1648 року досить легко відірвала Немиричів, Мрозовецьких, Федоровичів, Стеткевичів і ін., ба, навіть самого Богдана Зиновія Хмельницького. Натомість під час революції 1917 року не так легко було повернутись до української стихії нащадкам канцлера Безбородька, Завадовського, гр. Капніста, кн. Розумовського й т. п. Що більше, імперіяльний комплекс Росії по 1917 р., у новітній формулі, потрапив притягнути до себе елементи, зовсім не зацікавлені ні соціально, ні економічно в реставрації міту Т. Прокоповича. Реєстр сил українських, відданих на службу російському імперіяльному комплексові, є впрост застрашаючий, що мусимо признати, ніяк не боячись закиду в дефетизмі. (Дехто цей катастрофальний для нас процес називає, злагіднюючи, „експансією раси“ . . .) Деякі імена цього реєстру, хочби й Гудовича, Троцинського, Гоголя, Рєпіна, Драгомирова, Достоевського, Іг. Грабаря — яскравий показчик тієї, коли хто хоче, „експансії раси“, творчої сили українства, але з другого боку — свідчення про атракційність російської імперськості, про витворену нею духову, промінюючу силу. Коли додати до цього довідку про участь українства в руках революційної демократії й соціалізму в загальному російському масштабі, від 1825 р., коли то український національний рух переплітається майже цілковито з російським революційним рухом (але імперської міри), то атракційність імперіяльного комплексу ще більш очевидна.

Доторкаємо теми болучої, можливо, але реальної й, правдоподібно, ще досі актуальної.

Імперський мотив питомений українцям. Це мова широких просторів, грандіозних планів, великого розмаху — мотив бароковості, істотний для нашої племінності. Це традиція Ярославової імперії від порогів Дніпра до Білого моря й Новгороду. Це врешті — махіна державного апарату, військовості, мистецтва, економічних можливостей, така приваблива для молодих, непоси-

*) А ще перед тим — Інокентій Гізелъ, професор і ректор Київської Академії († 1684) з його „Синописом“.

дющих сил. Для українця XVIII ст. ненависною була Москва, з невіджитим варварством до-петрових часів, глуха провінція у порівнянні з західноєвропейським Києвом, але принадною була імперія, її комплекс вищости, будівництва, могутности. До речі ж: її будували Лефорт, Бірон, Мініх, Фермор, Вільбоа, Расстреллі, Кейт — кондотьери війни, політики й мистецтва; навіть на престолі Романових сиділи від половини XVIII ст. чужинці, князі Гольштину, Готоріу, Ангальт-Цербсту...

Чому ж українець не мав бути суперником сербів, німців, шкотів, англійців, греків? Козак Олекса Розум був не гіршим „фаворитом“ од Бірона, виводячи на престіл Єлизавету, і сучасники його, земляки, не дарма вважали період панування тієї імператориці, (1741—1762) „українським“ періодом історії імперії. Царювання Павла I (1796—1800), під впливом канцл. Безбородька, зненавиджене російським дворянством, було найліберальнішою епохою для України, яка тільки-що втратила всі ознаки окремішности за Катерини II.

Міг Петербургу мав щось притягальне для українських сучасників XVIII віку, бруталного, але нестримного для імперіяльного утвердження Росії.

Правда, маємо в ті часи імена блискучої плеяди Мазепинців, обох Орликів, Полетику, гр. Капніста й багатьох інших свідомих і яскравих представників табору війни за українську незалежність. В епоху Александра I, неперечно, найбільш тріумфальну для імперії, маємо згадки про „франкофільські“ тенденції серед українців (відомий салдат Гудан, поміщик Лукашевич із тостом на честь Наполеона I й т. п.). Навіть у сорокові роки XIX ст. сепаратистичні течії живі серед лівобережної шляхти, як твердить подорожник Коль. Одначе, в розгляданні обраної теми якраз це для нас не суттєве, т. більше, що воно служить більше як український аргумент проти московського націоналізму, але іноді й часто не має зловорожих намірів супроти імперії. Бо жчим пояснити, що безсумнівні українські патріоти, як Котляревський, Квітка-Основ'яненко, Корсун і взагалі українські суспільні шари, з яких вийшло укр. масонство й укр. декабризм, були водночас палкими адептами імперіяльного комплексу, з яким, правдоподібно, їхній укр. патріотизм уживався як слід.

Загострення українського націоналізму, що політично виявляється в тенденціях сепаратизму, помічається тоді, коли імперський розмах Росії йде на спад. Це перелім XIX ст., останні роки панування Миколи I, кримська війна (1855), що стає межовиком: від тієї дати імперія починає сильно тріщати знутри й відступати на зовні, відтоді зовсім помітний процес дегенерації провідної верстви (боярсько-кондотьєрської). Виразніше проступає момент московського націоналізму (слов'янофіли Кирєєвський, Аксаков, Хомяков), як спроба омолодження трухлявіючого імперіяльного комплексу. Еліта нових преторіан, що йде на зміну, ще невиразна зо своїми ідеями, доктринами. Це ще процес руйнації потужний і вагітний у наслідках, уже із сім'ям майбутнього в лоні (націоналізм Бакуніна, Нечаєва, Лаврова) — але імлістий, не позитивний.

Поліття 1855—1905 — це повільне народження нової імперської еліти, її боротьба з давньою — завзята, безкомпромісова.*) 1917 рік — дата її утвердження й перехід до позитивної праці над формулюванням оновленої імперської доктрини. 25-иліття після 1917 р. звучить імперськими акордами. Тіні Суворова, Кутузова, Паскевича-Ериванського вітають. Чуємо знайомі слова з кінця XVIII ст., з 1830, 1848, 1877...

„Chemin de Byzance“ — мрія Катерини II тривожить і нині уми. Сни Петра I і Павла I про похід на Індію — не чужі сучасникам.

Чи еліта 1917 року, нові преторіяни імперії, справді існують, і чи справді обновили вони міт Т. Прокоповича? Чи цитовані слова Вітте правлять за підґрунтя до нової імперської доктрини? Чи міти т. зв. „окраїн“ і „іногородців“ кволіші за міт нового Петербурґу? Чи багатий цей нинішній імперський комплекс у внутрішню духову силу, як і колись?

Ці питання насуваються нам — сучасникам. Хто переможе в гігантській боротьбі на просторах давнього Ярославового насліддя, хто впаде розторощений: двигнена наново імперіяльна ідея Росії чи націоналізми „окраїн“?..

З нечуваною силою акцентує нині українство своє неколихане твердження: спроба відновити комплекс імперії небезпечна для відновителів, що не мають в собі тих даних, якими розпоряджав Петро I і які дозволили йому мобілізувати навіть неспокійний дух Прокоповича (творця „Владимира“ з присвятою І. Мазепі, до речі) й змусити його викликати з небуття фікцію імперської ідеї. Формула Вітте ніколи не здолав оживити мертвечину, бо московський націоналізм — це вісь імперіяльного комплексу; без неї він млявий і нединамічний. Давня духовна сила імперії нині не існує (сама навіть імперська „література“ сучасності навряд чи здобуде колинебудь масштаби пушкінської й турґеневської доби...) А міти „окраїн“, молоді й повні снаги, виразніші, ніж туманний привид нового Петербурґу...

Найближче майбутнє повинно це посвідчити.

Найновіші публікації про Україну в німецькій мові

[бк] Рік 1938/39 доволі плідний на видання в німецькій мові з українською тематикою, щоправда, не завжди однакової вартости. Одначе прогалини, які існували в ділянці українознавства в Німеччині, в останньому часі значно вирівняні. Життя України політичне, економічне, культурне викликає зростаюче зацікавлення чужинців, видані публікації в великій мірі заспокоюють. На перше місце серед публікацій про Україну в німецькій мові вибивається

*) Останній представник відмираючого світу, діяч великоімперського розмаху, що міг би зупинити сумерк петровського твору, — Століпін.

капітальний твір доцента унів. дра Б. Крупницького „Geschichte der Ukraine“ (накл. Otto Harrasowicz, Leipzig 1939), що дає вперше німецькому читачеві докладніший огляд української історії з узглядненням найновішого українського історіографічного матеріалу. Об'ємистою публікацією є книга відомого знавця української проблеми Акселя Шмідта „Ukraine, Land der Zukunft“ (Reiman Hobbing, Berlin 1939, 203 ст.), що подає картину історичного розвитку України й змальовує її теперішній стан. Загальним оглядом українознавства, зокрема історії, господарства, культури, є талановита книжка грузинського публіциста Михаїла Гсулюкідзе „Die Ukraine“ (W. Goldmann, Leipzig 1938, 106 ст.). Незвичайно цікаві, нові сторінки находимо в книзі А. Сандерса „Um die Gestaltung Europas“ (Hohenleichen, München 1938, 383 ст.), де поруч із обговоренням загальних проблем історії, геополітики й політики на Сході Європи дуже правильне й важливе місце відведено українському національному рухові.

Крім загальних праць-оглядів історії, господарства, політичного й культурного життя України — видавано публікації, що трактують окремі частини цілоти української проблеми. Сюди належить м. ін. невелика книга про сучасне укр. письменство, „Ukrainische Literatur im Dienste der Nation“ ([Ukraine von Gestern und heute], R. Suber & Co, Bern 1938, 91 ст.). На ній зложились чотири статті (О. Буртгардта, Д. Николишина, Дра О. Грицаця й Е. Маланюка), які обговорюють стан літератури в Зах. Україні, націоналістичні течії в укр. радянській літературі, творчість Т. Шевченка й київської школи неоклясиків. Згадати слід при цьому ще одну публікацію про українське письменство — статтю О. Буртгардта, „Ukrainische Dichtung in Exil“ в збірному творі під редакцією К. Вайса „Die Gegenwartsdichtung der europäischen Völker“ (Junker u. Dönhaupt, Berlin 1939, 567 ст.), де подано характеристику української поезії й прози поза ССРСР, враз із світлинами Ю. Липи, Е. Маланюка, У. Самчука й Ю. Косача.

Західній Україні присвячений збірник, виданий заходом укр. пресою служби, „Das Problem der West-Ukraine“ (Ukr. Pressendienst, В. 1939, ст. 110) зо статтями С. Чучмана, дра В. Панченка-Юревича, Я. Оршана про господарство Зах. України, про Зах. Україну в боротьбі з польською окупацією, про правно-політичне становище Зах. України. Принагідно становище українців під Польщею обговорюють деякі брошури німецьких авторів у зв'язку зо справою Польщі (нпр. „Schlag nach über Polen“, „Raubstaat Polen“ — Егона Петера, Nibelungen-Verlag, Berl.—Leipzig 1939, ст. 160 і т. п.). Також в книгах, присвячених кол. Чехословаччині, находимо розділи про карпатських українців (нпр. Др Роберт Новак „Der Künstliche Staat, Ostprobleme der Tschecho-Slowakei“, Gerhard Stalling, Berlin 1938, 324 ст.).

Період державности Карпатської України приніс безліч статей про Карпатську Україну в німецькій щоденній пресі, а також і в поважних журналах. Справі Карпатської України присвячено брошуру „Karpathen-Ukraine“ (Ukr. Press Service, New York

1938, 68 ст.). Це саме видавництво видало брошуру в нім. мові „Der Ukrainische Nationalismus“ із статтями Я. Оршана, М. Сціборського, ген. М. Капустянського й інш.

Відомим подіям на Холмщині й Підляшші присвячена брошура „In Polen nichts neues“ (Ukrainische Aktion, Berlin 1938, 32 ст.) із світлинами зруйнованих православних святинь. Цю справу бурення поляками церков на Холмщині обговорював журнал „Ostland-Berichte“ ч.ч. 5/6 [1938] стаття (к) — „Польський уряд нищить українські церкви“, 6 світлин.

В зшитку 15/16 (квітень 1938) журналу „Die deutsche Berufserziehung“ вміщено праці українських учених, дра І. Мірчука („Україна як європейська проблема“), доц. дра Б. Крупницького („Українська державність в її змінних стадіях“, доц. дра В. Кубійовича („Територія, адміністрація й населення України“), доц. Р. Димінського („Господарство України“), дра З. Кузелі й дра М. Антоновича.

Видані 20. серпня 1939 р. (ч. 39—44, ст. 52) „Ukrainische Berichte“ Українського Наукового Інституту в Берліні присвячені в цілості Західній Україні, Підкарпаттю та Буковині. Історію, господарство, шкільництво, сучасне становище українців на згаданих землях тощо обговорюють статті проф. дра І. Мірчука, доц. Р. Димінського, дра З. Кузелі, дра М. Антоновича, доц. Б. Крупницького, проф. дра К. Маєра, дра Я. Рудницького, проф. Ст. Сірополка й інш.

Наші втрати

У Львові закінчив життя професор др Ярослав Гординський (* 1882 р.), відомий педагог, дійсний член Наук. Товариства ім. Шевченка, автор цінних праць із царини української літератури, зокрема займався історією укр. драми („з укр. драматичної літератури XVII—XVIII ст., „Владимир“, „Милость Божія“ й ін.); дослідник українсько-італійських взаємин у минулому; в останні часи присвятив себе літературній критиці (в журналах „Назустріч“, „Ми“ й ін.), видав капітальний твір про українську радянську літературу, був неочініним знавцем західноєвропейських літератур і перекладачем (твори Шекспіра й ін.). Українська література й наука понесла із смертю дра Ярослава Гординського тяжку втрату.

У львівській в'язниці помер відомий сеніор галицько-українських політиків і визначний громадський діяч др. Кость Левицький (* 1859). Учений юрист і адвокат, член НТШ, посол до гал. Союму й австрійського парламенту (голова Укр. Клубу в австр. парламенті від 1910), провідник української національно-демократичної партії, Кость Левицький з вибухом війни був головою Головної Укр. Ради у Львові, Загальної Укр. Ради у Відні, в 1918 президентом державного секретаріату ЗУНР, а по упадку державности аж до останніх хвилин свого життя брав участь у політичному, громадському й культурному житті Західної Укра-

їни. Полишив твори: „Історія політичної думки“, „Історія визвольних змагань гал. українців“, „Великий зрив“, Нім.-укр. правничий словник і інш.

У Варшаві помер професор Олександр Лотоцький (* 1870), відомий ще перед вел. війною діяч і письменник (псевд. Білоусенко), основник в-ва „Вік“, губ. комісар Буковини в 1917, у 1918 держ. контролер і міністер віроісповідань, у 1919 посол УНР у Царгороді. Після визвольної війни був професором укр. університету в Празі та теологічної православної студії варшавського університету; директор Укр. Наукового Інституту в Варшаві; знавець церковного права, один із творців укр. автокефальної церкви.

Твори: „Сторінки минулого“, „З джерел укр. церк. права“ й ін.

У Празі помер доцент Ольгерд Бочковський, відомий далеко поза межами України соціолог, учений європейської міри, знавець національних визвольних рухів світу, невтомний пропагатор української визвольної ідеї, талановитий журналіст. На еміграції працював у Укр. Господарській Академії, в останні роки гаряче піклувався розбудовою УТГТ (техн.-госп. інституту позаочного навчання у Подєбрадах).

В. І. П.!

З хроніки українських земель

(За радян. пресою)

ВИБОРИ ДО НАРОД. ЗІБРАННЯ З. У.

Осередньою подією на зах. українських землях в останньому часі були вибори до т. зв. Народнього Зібрання З. У. (і Зах. Білорусі водночас), що пройшли 22 жовтня ц. року. Їх результати (за рад. джерелом) такі: вибори відбулись в 5,853 виборчих осередках (у 1,495 виб. округах), у яких вибрано 1484 депутатів. З того жінок 251. По класовій приналежності: селян — 766, робітників — 415, інтелігенції — 257.

Фреквенція при виборах була така: на число управнених до голосування 4.433.997 виборців віддало голоси 4.166.275 цебто 92,83%. В поданих округах фреквенція була така: у Львові (місто), на управнених 268,382 виборців голосувало 256.802 (цебто 95,68%); Тернопіль (воєвідство) на 1.074.387 — 945,748 (цебто 88,03%); Станіславів (воєвідство) на 979,735 — 941,830 (цебто 96,13%) і т. п.

25. X. в різних осередках Зах. України відбулися мітинги, на яких виступали з промовами депутати. Так

напр. у Львові виступали учитель П. Франко (син письменника), який закінчив свою промову так: „Над Західною Україною яскравим сонцем сяє сталінська конституція“, також др. М. Панчишин, що заявив: „Трудова інтелігенція Західної України з радістю іде назустріч новому життю, повна готовости віддати все своє знання й всі свої сили“; в Рокитні виступила М. Шустер, у Львові — письменниця Ванда Василевська, М. Соляк і інш.

26. жовтня в великому львівському театрі відбулося засідання депутатів Народнього Зібрання, на якому виголошено доповіді:

1) про державну владу в Зах. Україні — др. М. Панчишин,

2) справа входу Зах. України до СССР — проф. К. Студинський,

3) справа конфіскації маєтків поміщицьких, монастирських і інш. — І. Шкалубина,

4) націоналізація банків і великої промисловости Зах. України — В. Садовий.

Всі пропозиції докладчиків при-

нято одноголосно. Вибрано також президію Нар. Зібрання З. У., в склад якої ввійшли м. ін.: Мацко М., Студинський К., Лиходід І., Михальчук Г., Петров І., Груленко В., Садовий В., Соляк М., Боднарчук І., Бобецька Я., Бегма В., Ридз М., Кармазин О., Горбатенко І. Ф., Панчишин М., Шишацький І., Франко П., Барвінський В. і інш.

Численна делегація депутатів З. У. на чолі з М. Панчишином і К. Студинським виїхала до Москви, щоб взяти участь у історичних спільних засіданнях Ради Союзу й Ради Національностей в Москві. З'їздання, присвячене справі Зах. України, відбулося дня 1 листопаду 1939 р. під предсідництвом Андрєва. Виступали з промовами від Зах. України: Студинський К., Кузьминська Е., Гавришук О., Панчишин М., Дячук-Ефимчук У., письменник О. Корнійчук від Звенигородської округи, Богомолець О. від Київсько-Каганоничівської округи. Відтак промовляв прок. Вишинський. Одноголосно прийнято проєкт закону про:

- 1) задоволення просьби Народнього Зібрання З. У. і включення Західної України в склад ССРР із приєднанням до УСРР;
- 2) переведення виборів депутатів до Верховної Ради ССРР від Зах. України;
- 3) прийняття З. України в склад УСРР;
- 4) вложення проєкту розграничення УСРР і БСРР.

Таким чином з днем 1 листопаду п. р. загверджено вхід Зах. України до ССРР. Того ж дня делегати Зах. України були прийняті урядом ССРР і зложили вінок в мавзолею В. Леніна від „визволеного народу З. України. Преса підносить ентузіазм московського населення на Арбаті, який зустрічав укр. депутатів, деяких поодяганих у гуцульські народні одяги. Депутати пробули довгий час у Москві, відвідуючи всі великі фабрики (нпр. завод ім. Сталіна й ін.), метрополітен, канал Волга—Москва й ін. та відбуваючи при цій нагоді мітинги й зібрання. Депутатка з Рівенщини Ульяна Ефимчук-Дячук заявила м. ін. таке: „Москва — велика, годуюча розумом людство. Місто чудес. Ось де я відчула себе на висоті світу. Я бачила палати, будинки, людей, про яких ні словом сказати, ні пером описати. Я бачила достаток,

добробут, гідний кавки, я бачила таке, що мені не могло навіть приснитись...“ Проф. К. Студинський на двірці, в присутності москвичів (м. ін. Ал. Толстого, Ставского, Молокова й др.) сказав:

„12 днів ми провели в Москві, столице нашої родини. Эти дні пролетели незаметно. Мы горды тем, что на нашу долю выпало счастье первыми побывать в Москві, в Кремле, рядом с тов. Сталиным и его соратниками на Красной площади во время грандиозного празднования XXII годовщины великой октябрьской революции. Нам посчастливилось вочию убедиться в том, какого разцвета достигло в СССР искусство, наука, народное хозяйство. Горячо благодарим москвичей за братский прием“... Після цього депутати поїхали до Києва.

БЕЗРОБІТНІ ЗАХ. УКРАЇНИ В УССР

28 жовтня ц. р. виїхала зо Львова у Донбас перша група безробітних. Вона буде працювати в комбінатах Сталіноуголь (Сталіно) та Сергоуголь, Кировуголь, Ворошиловуголь (Ворошилівка). Інша група (700 чоловік) виїхала до Чернігова. На місці прибулих вітали на окремих мітингах та обцяли в найшвидшому часі включити в стаханівський темп виробництва.

Крім безробітних, виїдять до УСРР делегації селян і робітників з метою відвідн. Так напр. з Луцької області під проводом Муравинського й Окса виїхало 35 чоловіка до Києва.

УНІВЕРСИТЕТ У ЛЬВОВІ

За розпорядком наркома освіти УСРР Редька львівський університет розпочав свій академічний рік 1939/40. Принято всього 1320 студентів. З того на філологічний факультет 420, на фізико-математичний 210, на біологічний 90, на юридичний 60. Принято 300 студентів медиків з тим, що медичний факультет існуватиме окремо, як медичний інститут, подібно як і фармацевтичний інститут. Відкрито крім того факультети: історії України, української мови й літератури, західніх мов і літератури. Зліквідовано богословський факультет з тим, що його слухачі можуть перейти на інші факультети. Ректором львівського університету є київський історик Марченко.

НОВІ ВИДАННЯ

Гослітздат виготовив до друку твори М. Коцюбинського. У Львові видано в кількості 50 т. примірників книжку „Фронтові песни и стихи“ В. Лебедева - Кумача, відомого письменника, що відбув із рад. армією похід на Зах. Україну. „Молода Гвардія“ випустила збірник „Братьям Українцям и Белоруссам“ із творами П. Асєєва, П. Бровке, Я. Коласа, В. Лебедева-Кумача, С. Маркуша й інш.

ПО ЗАХ. УКРАЇНІ

— 26 вересня в осередках Дрогобицького басейну гостив секретар ЦК КП(б)У Микита Хрушов і на нараді з фахівцями наказав зложити доповідь про технічно-економічний стан Прикарпатського нафтового басейну.

— У Львові виходить щоденник „Вільна Україна“ за редакцією Шрамченка й М. Рудницького. У Рівному виходить „Вільна праця“, а органом робітничої гвардії є часопис „Молода Гвардія“.

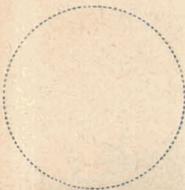
Від редакційної колегії й адміністрації

В ч. 6 нашого часопису ми закликали наших співробітників, читачів і прихильників до здвоєної праці над розбудовою „Нації в поході“. Від того часу радикально змінилось політичне становище в Європі й на українських землях, від вересня ми живемо в добу війни й від вересня наш часопис став одним із небагатьох часописів, видаваних в українській мові. В зв'язку з тим зросли наші завдання, а розбудова часопису та служба його, як органу української еміграції, присвяченого справам політики, громадського життя, культури й мистецтва більш як необхідна. Праця над розбудовою журналу триває, вона сьогодні стає вже справою не лише тіснішого гурта основників і співробітників журналу, а цілого гурта людей, що оцінюють „Націю в поході“, як позицію не групового й партійного, а загальноукраїнського значення й уповні розуміють інтенції Ред. Колегії, які йдуть у напрямі закріплення за „Нацією в поході“ гідного й почесного звання національної трибуни. Крім імен, які мали ми нагоду бачити на сторінках „Нації в поході“, прибувають останньо все нові й нові — з середовища наших військовиків, учених, письменників, мистців. Вони ще прибуватимуть і „Нація в поході“ в другому році свого існування зможе остаточно завершити той план, що був намічений при її заснуванні.

Однак, всі ті, хто до цього часу живо цікавився нашим органом і його розбудовою, не повинні забувати про справу матеріального забезпечення „Нації в поході“. Ця справа найбільш пекуча й найбільш невідклична. Від ч.ч. 10—11 мали ми можливість вмістити умовини передплати й ціну поокремого числа. Обов'язком кожного читача нашого часопису повинно бути не лиш вирівняння належності, але й придбання нових передплатників. Створення солідної матеріальної бази — це передумова дальшої розбудови „Нації в поході“. Проголошуємо тому кампанію передплати на „Націю в поході“ до кінця 1939 р. на рік 1940 і закликаємо всіх наших читачів і прихильників взяти в ній активну участь. Тисячі нашої еміграції у Великій Британії, Протектораті й у інших країнах Європи повинні здобутись на невелику жертву й піддержати свій національний орган.

Берлін, у листопаді 1939.

Zagesstempel

Das Postfachamt (Postsparkassenamt) hebt diesen Abschnitt dem Empfänger zu

..... R.M. *Rpf* f. Konto Nr. 153126

Absender: .....

Zum
Aufkleben
der Freimarke
durch den
Absender
(Gebührensätze
umseitig)

Zahlkarte

..... R.M. *Rpf* auf ..... R.M. *Rpf*, wörtlich: .....

für Konto
Nr. 153126
PSA Berlin

Absender (Name, Wohnort, Straße,
Hausnummer, Gebäudeteil, Stockwerk):

für
W. Kujim

Konto Nr.
153126
Postsparkasse
Berlin

in Berlin-Zehlendorf

eingezahlt am .....

betrifft (Rechnung, Kassenzettel, Buchungsnummer usw., bei Fernsprechkosten Vermittlungsstelle und Rufnummer):

Postvermerk
Nr. ....

Eingetragen durch:

Ankunfts-
Nr.

am .....

△ S 1

⊗ (4. 39)

(Raum für Vermerke des Absenders für seinen eigenen Geschäftsbetrieb; falls erwünscht, hier auch Kontonummer und Postfachamt (Postsparkassenamt) des Empfängers vermerken)

Einlieferungsschein

— Sorgfältig aufbewahren —

..... Reichs-
mark ..... *Rpf*

(in Ziffern)

für

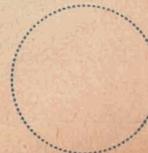
W. Kujim

in Berlin-Zehlendorf

Postvermerk

Aufgabennummer

Zagesstempel

Postannahme

